

ЭРХ ЗҮЙН МАРГААНЫГ ШҮҮХИЙН БУС ЖУРМААР БҮЮУ ЭВЛЭРҮҮЛЭН ЗУУЧЛАХ ЖУРМААР ШИЙДВЭРЛЭХ АЖИЛЛАГАА ТҮҮНИЙ ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

С.ОЮУНЧИМЭГ

Хууль сахиулахын их сургуулийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Эрх зүйн онолын тэнхимийн ахлах багш, ахмад

Товч агуулга: Хамтаар амьдарч буй хүмүүсийн хооронд зөрчил, маргаан үүсдэг нь зайлшгүй үзэгдэл тул маргаанаа үнэн зөвөөр шийдвэрлэх, хүлээн зөвшөөрөгдөхүйц хөндлөнгийн этгээдээр шийдвэрлүүлэхээр хүсэх нь жам ёсны үзэгдэл билээ. Хүн төрөлхөн хөгжих тусам маргаан шийдвэрлэх өөр арга замыг хайсаар байна. Аливаа маргааныг албадлага, хүчээр шийдэх нь тухайн маргааныг дуусгавар болгохоос илүүтэй төгсгөлгүй үргэлжлэх муу талыг бий болгож байдаг. Иймд аливаа зөрчил маргааныг аль болох эвлэрүүлэх ажиллагаагаар шийдвэрлэх нь зүйтэй юм.¹

Түлхүүр үг: Эрх зүйн маргаан, эвлэрүүлэн зуучлах үйл ажиллагаа, иргэний эрх зүйн маргаан, гэр бүлийн эрх зүйн маргаан, хөдөлмөрийн эрх зүйн маргаан, иргэн, хуулийн этгээд, шүүх

Abstract: There are so many conflicts between the people living together and the dispute should be resolved fairly. As humanity have been looking for the way to resolve perfectly the dispute. The dispute should not be resolved and regulated by force or violence. Therefore, any conflicts necessary resolved as much as possible through reconciliation.

Key word: Legal dispute, reconciliation, civil legal dispute, family law dispute, labor dispute, citizen, legal entity, court

Манай улсын хувьд мэргэд өвгөдөөс үлдээсэн эв эеэ хичээх тухай сургаалаар баялаг орон билээ. Харин 21-р зууны эрх зүйн тогтолцоонд

¹ “Хууль дээдлэх ёс” сэтгүүл 2014 №3/49/ Б.Амарсанаа, Г.Цагаанбаяр “Эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаан дахь шүүгчийн оролцоо, анхаарах асуудал” 53-55 дахь тал

энэхүү сургаал нь бүрэн дүүрэн хэрэгжих нөхцлийг бүрдүүлсэн. Шүүхийн шинэчлэлийн багц хуулийн хүрээнд шүүхийн ачааллыг бууруулах, нөгөө талаас маргаан шийдвэрлэх сонголтод хувилбарыг хөгжүүлэх үүднээс эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийг 2012 онд батлан гаргасан ба Иргэний эрх зүйн маргаан, хөдөлмөрийн ганцаарчилсан маргаан, гэр бүлийн маргаанд эвлэрүүллийн зуучлалыг хэрэглэхээр хуульчилж өгсөн бөгөөд манай улсын хувьд 2015 оны байдлаар шүүхээр эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаагаар нийт 3923 өргөдөл, нэхэмжлэл хүлээн авсаны 1887 буюу 48% нь гэр бүлийн маргаан, үүний 272 буюу 16 % нь амжилттай, 1348 буюу 84 % нь амжилтгүй явагдсан байна. Харин 2016 онд /11854/, 2017 /12589/ онуудад эвлэрүүлэн зуучлалаар шийдэгдсэн маргааны 20 гаруй хувийг гэр бүлийн маргаан эзэлж байгаа бөгөөд амжилттай эвлэрлийн төвшин 12% буюу маш бага байгаатай холбогдуулан гэр бүлийн маргааныг эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг иргэний болон хөдөлмөрийн ганцаарчилсан маргааны эрх зүйн зохицуулалтаас илүү ул суурьтай хөндөж судлахыг зорьж өөрийн санал, дүгнэлтээ дэвшүүлсэн болно. Мөн судлаач миний хувьд энэхүү судалгаагаараа гадны орны жишгийг өөрийн орны эвлэрүүлэн зуучлалын тогтолцоотой харьцуулан судалж зохих дүгнэлт, саналыг дэвшүүлсэн болно.

1. Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай ойлголт, эрх зүйн зохицуулалтын уламжлал

Эвлэрүүлэн зуучлал гэдэг нь маргалдагч талуудыг гуравдагч этгээдийн оролцоотойгоор харилцан тохиролцоонд хүргэх ажиллагаа бөгөөд шүүхийн бус аргаар хэрэг маргааныг шийдвэрлэх ажиллагааны нэг төрөл юм.

Шүүхээр хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай харьцуулбал эвлэрүүлэн зуучлах ажилагааны давуу талыг дараахь байдлаар тодорхойлж болно.

1. Шүүхээр маргаан шийдвэрлүүлэхтэй холбогдон үүсэх зардалтай харьцуулахад зардал харьцангуй бага
2. Хурдан шуурхай- хуульд зааснаар эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг 30 хоногт багтаан явуулдаг.
3. Нээлттэй бус байдаг- талууд оролцуулахыг зөвшөөрснөөс бусад этгээдийн хувьд хаалттай
4. Талуудын хоорондын харилцааг хадгалж үлдэх боломжтой.

5. Үйл явцыг зохигч удирдах боломжтой байдаг.
6. Уян хатан байдлаар тохиролцоонд хүрэх боломжтой.

Шүүхийн шинэчлэлийн багц хуулийн хүрээнд шүүхийн ачааллыг бууруулах, нөгөө талаас маргаан шийдвэрлэх сонголтод хувилбарыг хөгжүүлэх үүднээс эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийг 2012 онд батлан гаргасан ба Иргэний эрх зүйн маргаан, хөдөлмөрийн ганцаарчилсан маргаан, гэр бүлийн маргаанд эвлэрүүлэн зуучлалыг хэрэглэхээр ² хуульчилсан бөгөөд манай улсын хувьд 2017 оны байдлаар шүүхээр эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааргаар нийт 9932 өргөдөл, нэхэмжлэл авсаны 48 хувь нь гэр бүлийн маргаан үүний 36 хувь нь амжилттай, 64 хувь нь амжилтгүй явагдсан байна. харин хөдөө орон нутагт тухайлбал Говьсүмбэр аймгийн тухайд авч үзвэл Говьсүмбэр аймаг дахь иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн эвлэрүүлэн зуучлал нь 2016 оны 12 сарын 20-с 2017 оны 11 сарын 20-ны хооронд шинээр нийт 218 өргөдөл хүлээн авсанаас Иргэний эрх зүйн маргаантай өргөдөл 194, Гэр бүлийн эрх зүйн маргаантай өргөдөл 24 байна. Үүнээс: Эвлэрэл амжилттай болсон 135 материалыг шүүгчийн захирамжаар баталгаажуулсан байгаагаас иргэний эрх зүйн маргаантай 130, Гэр бүлийн эрх зүйн маргаантай 5 байна.

Өнөөдрийн байдлаар оны эхний үлдэгдэл 4 материалтай нийлээд нийт 222 өргөдөл байна үүнээс иргэний эрх зүйн маргаантай 196, гэр бүлийн эрх зүйн маргаантай 26 өргөдөл байгаагаас эвлэрлийн гэрээ байгуулсан 135, дуусгавар болгосон 54, үлдэгдэл 33 байна. Өнгөрсөн оны мөн үед 211 өргөдөл хүлээн авч байсанаас эвлэрлийн гэрээ 195 байгуулж байсан ба дуусгавар болгосон материал 21 байсан байна. Өнгөрсөн оны мөн үед нийт 211 өргөдөл хүлээн авч байсан байна. Энэ оны өнөөдрийн байдлаар 9.5%-иар өссөн байна. Оны эхнээс өнөөдрийн байдлаар эвлэрэл амжилтгүй болж дуусгавар болгосон 54 байгаагаас иргэний эрх зүйн маргаантай 35, Гэр бүлийн эрх зүйн маргаантай 19 байна. Өнгөрсөн оны мөн үед 21 материал дуусгавар болсон байна.

Хэдийгээр Монгол улсад Эвлэрүүлэн зуучлалын эрх зүйн орчин хожуу бий болсон ч монголчууд бидний хувьд тийм ч хол ойлголт биш юм. Учир нь Монголчууд Ахаа алд хүндэл..., мэргэдийн үгийг өв болгон хичээ гэх мэтээр эв эеийн тухай сургаалаар амьдрал ахуйд гарсан маргаанаа

² Монгол Улсын Эвлэрүүлэн зуучлах тухай хуулийн 3-р зүйл

шийдвэрлэдэг байсан. Тухайлбал: гэр дотор маргаанаас гэрийн эзэн хэрэг заргыг шүүж, нэгэн хот айл дунд маргаанаас өвгөд настангаа сонсож...

Эвлэрүүлэн зуучлалыг сүүлийн үед АНУ, Европ, Австралийн олон нийт хуульчид өргөнөөр хэрэглэж байгаагаас гадна Азийн орнуудын шүүхийн практикт эрчимтэй нэвтэрч байна. Эвлэрүүлэн зуучлал нь Япон улсад 94 жилийн өмнөөс, харин дэлхийн өндөр хөгжилтэй орнуудад 100 гаран жилийн түүхтэй ажиллагаа юм.

Эвлэрүүлэн зуучлалын давуу талуудыг дэлхий дахинд дараахь байдлаар тодорхойлж байна.

- Хувийн нууцтай холбоотой мэдээлэл олон нийтэд задардаггүй.
- Ажиллагааны уян хатан хэвшсэн байдаг
- Процессийн харилцан буулт хийх, зөвшилцөх, хүлээцтэй байх чадвар
- Мэтгэлцээний хамтын ажиллагаагаар солих
- Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зардал, зарлагыг багасгах буюу хорогдуулах замаар

20-р зуунд АНУ болон Европын улс орнуудад эвлэрүүлэн зуучлалыг хөдөлмөрийн маргаанд хэрэглэж байсныг эс тооцвол орчин үеийн эвлэрүүлэн зуучлалын эрх зүйн үндсийг тавьсан хүн бол харвардын Их сургуулийн профессор Франк Сандер гэж үздэг. Тэрээр 1976 оны “Паунд” эрдэм шинжилгээний хурал дээр “Маргааныг шийдвэрлэх өөр арга замууд” илтгэлдээ анх “Alternative dispute resolution- шүүхийн бус журмаар маргаан шийдвэрлэх” гэдэг нэр томъёог анх хэрэглэснээр энэ салбарын эцэг хэмээн нэрлэгдэх болсон.³ Үүнээс хойш АНУ-ын туршлагаас Канад, Герман, Австрали, Шинэ зеланд, Скандиновын болон Зүүн Европын орнууд зуучлалыг шүүх болон арбитрын практикт нэвтрүүлэх хөтөлбөр хэрэгжүүлсний үр дүнд гадаад орнуудад маргаан шийдвэрлэх шүүхийн бус аргаар шийдвэрлэсэн хэргийн тоо жилээс жилд нэмэгдэж, эдгээр аргыг олон улсын худалдаа, интернетийн сүлжээ, үйлчилгээ эрчимтэй хөгжиж байгаа бусад салбарт өргөн хэрэглэх болжээ.

Манай улсын хувьд эвлэрүүлэн зуучлалыг нэвтрүүлэх ажлыг Япон улсын JICA олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллагын санаачлагаар

³ “Хууль дээдлэх ёс” сэтгүүл №6, МУИС-ХЗС-ийн дэд профессор, хууль зүйн ухааны дозтор Д.Ганбаатар “Гадаадын орнуудын туршлага ба эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны үр дагаврыг үнэлэх нь” 61-62 дахь тал.

2010 оны 05-р сард эхлүүлсэн ба үүнээс үндэслэн эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийг баталж эхлэсэн билээ.

Уг хуулийн 3-р зүйлд зааснаар:

Эвлэрүүлэн зуучлалд хамаарах маргааны төрөл нь:

- Иргэний эрх зүйн маргаан
- Хөдөлмөрийн ганцаарчилсан маргаан
- Гэр бүлийн харилцаанаас үүссэн маргаан юм.

Мөн эдгээрээс бусад харицаанаас үүссэн маргаанд эвлэрүүлэн зуучлалыг зөвхөн тусгайлан хуульд заасан тохиолдолд хэрэглэж болно” гэжээ.

Эвлэрүүлэн зуучлах ажилагааны талууд нь:

- Иргэн
- Хуулийн этгээд
- Хуулийн этгээдийн эрхгүй байгууллага байна.

Монгол улсын хувьд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаан дахь шүүгчийн оролцоог хуульчлахдаа тэрээр уг ажилагааг эхлүүлэхэд голлох үүрэгтэй болохыг зааж өгсөн. Тухайлбал:

➤ Шүүгч маргалдагч талуудад эвлэрүүлэн зуучлалын талаарх мэдээллийг бүрэн өгөх үүрэгтэй.

➤ Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай Монгол улсын хуулийн 6-р зүйлийн 6.2-т “Шүүх ....шүүхэд иргэний хэрэг үүсгэхээс өмнө болон хойно, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны шат бүрт талуудыг эвлэрэх боломжоор хангаж, эвлэрүүлэн зуучлагчийн туслалцаа авах талаар сануулах үүрэгтэй” гэж хуульчлан зааж өгсөн байна. Ийнхүү хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны үе шатанад шүүгч талуудад эдлэх эрхийг тайлбарлан өгөхдөө “Эвлэрүүлэн зуучлагчийг туслалцаа авах талаар сануулах үүрэгтэй ба ингэхдээ зохигч болон тэдгээрийн төлөөлөгч, өмгөөлөгчөөс нотлох баримт гаргаж өгөх үед нь шууд зохигчид болон эсвэл төлөөлөгч, өмгөөлөгчөөр дамжуулан сануулж болно.”

➤ Шүүгч эвлэрүүлэн зуучлалыг хэрэглэх нь зохистой маргаан болон зохисгүй маргааныг тодорхойлох чадвартай байх ёстой. Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай Монгол улсын хуулийн 21-р зүйлийн 21.1-т “...Шүүгч эвлэрүүлэн зуучлалыг хэрэглэх нь зохистой гэж үзэж санал болгосон...” хэмээн заасан нь дээр дурьдсан чадварыг шүүгчээс шаардаж байгаа хэрэг юм. Мөн түүнчлэн уг хуулийн 3.1-т : “иргэний эрх зүйн маргаан,

хөдөлмөрийн ганцаарчилсан маргаан болон гэр бүлийн маргаанаас үүссэн маргаанд эвлэрүүлэн зуучлалыг хэрэглэнэ” гэж заасан нь эдгээртэй холбоотой бүхий л маргаанд эвлэрүүлэн зуучлалыг хэрэглэнэ нь зохистой гэсэн үг биш юм.

➤ Эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаан дахь шүүгчийн гол оролцоо нь эвлэрлийн гэрээг баталгаажуулж, захирамж гаргах явдал юм. Дээрхи хуулийн 27.2-т “Шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлагчийн дэмжлэгтэйгээр байгуулсан эвлэрлийн гэрээг тухайн шатны шүүгч баталгаажуулж, захирамж гаргана.” гэж заасан. Харин төрийн болон төрийн бус байгууллага дахь эвлэрүүлэн зуучлагчийн дэмжлэгтэйгээр байгуулсан эвлэрлийн гэрээг шүүхээс баталгаажуулахгүй бөгөөд гэрээгээр хүлээсэн үүргээ биелүүлээгүй тохиолдолд хандах эрх нь нээлттэй байдаг.

Харин манай улсын хувьд эвлэрүүлэн зуучлагч нь:

- Эрх зүйн бүрэн чадамжтай
- Дээд боловсролтой
- Сургалтанд хамрагдаж гэрчилгээ авсан байх
- Эрх бүхий байгууллагын эвлэрүүлэн зуучлагчийн нэрсийн жагсаалтад бүртгэгдсэн байх
- Ял шийтгэлгүй байх шаардлагуудыг тавьдаг.

Герман улсад зуучлагчийн үүргийг өмгөөлөгч, эвлэрүүлэх албад, нотариатч болон үйл ажиллагааны янз бүрийн шинжээч нар гүйцэтгэдэг байна.

Япон улсын хувьд дээрхи улсуудаас ялгаатай нь уламжлал, ёс заншилд тулгуурладаг ба 40-70 настай бол эвлэрүүлэн зуучлагч болдог.

Дүгнэлт

Иргэний эрх зүйн маргааныг Эвлэрүүлэн зуучлах журмаар шийдвэрлэхэд онцлог тал нь талууд анхны уулзалтаар эвлэрэх магадлал маш өндөр байдаг ба ихэнхи хувь нь хамаатан сандан болон найз нөхөдийн хооронд хийгдсэн гэрээ, хэлцэлтэй холбоотой байдаг байна. Иргэний эрх зүйн маргааны хувьд дан ганц эд хөрөнгийн харилцаа голлодог тул хохирол нөхөн барагдуулсан тохиолдолд эвлэрүүлэх магадлал гэр бүлийн маргаанаас туйлын өндөр юм.

Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 13-р зүйлийн 13:2.3-т “Талууд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаанд идэвх санаачлагатай оролцох, эвлэрүүлэн

зуучлагчийн дуудлага товлосон уулзалтанд хүрэлцэн ирэх үүрэгтэй” гэж заасан байдаг.

Гэр бүлийн холбогдолтой маргааны дийлэнхи хувь нь гэрлэлт цуцлалттай холбоотой маргаан байдаг бөгөөд талууд олон жил амьдраагүй, талуудын аль нэг нь өөр хүнтэй гэр бүлийн харилцаатай эсхүл хамтран амьдардаг болсон мөн үр хүүхэдтэй болсон зэрэгтэй холбоотойгоор эвлэрүүлэх ажиллагаа үр дүнгүй болдог. Мөн нөхрийн хувьд хүүхдийн тэтгэмж, тэтгэлгийн асуудлаас зайлсхийн товлосон уулзалтад ирэхгүй байх нь практикт түгээмэл гардаг. Хэрэв дээр дурдсан урьдчилсан нөхцөл байдал байвал эвлэрүүлэн зуучлалд хандахгүйгээр шууд шүүхээр шийдвэрлүүлэх байдлаар зохицууж өгөх нь зүйтэй. Үүнээс үүдэн гэр бүлийн маргаанд эвлэрүүлэн зуучлагчийн чадвар, идэвхи оролцоо маш чухал болох нь харагдаж байна.

Манай улсын хувьд нэн тэргүүнд гэр бүлийн хөгжилд анхаарах шаардлагатай бөгөөд гэр бүлийн боловсрол олгох үндэсний тогтолцоог бий болгох, анхан шатны шүүх бүрт гэр бүлийн дагнасан шүүх байгуулж, мэргэшсэн сэтгэлзүйч, хуульчдыг ажиллуулан эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх шаардлагатай гэж үзэн би дараахь саналыг дэвшүүлж байна.

- Гэр бүлийн маргааныг эвлэрүүлэн зуучлахтай холбогдсон эрх зүйн орчинг уян хатан болгох

- Япон улсын адилаар гэр бүлийн шүүх байгуулах, гэр бүлийн зөвлөгөө өгөх газруудыг нээн ажиллуулах, Гэр бүлийн эвлэрүүлэн зуучлагчдыг сэтгэл зүйч, хуульчдаар хийлгэх

Ашигласан материал:

1. Монгол улсын Үндсэн хууль 1992 он
2. Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хууль 2012 он
3. Иргэний хууль 2002 он
4. Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2002 он
5. Гэр бүлийн тухай хууль 1999 он
6. Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн онол, арга зүйн тайлбар УБ.,2015 он
7. Эвлэрүүлэн зуучлагчдад зориулсан гарын авлага УБ.2014 он
8. Эвлэрүүлэн зуучлалын гарын авлага .,2015 он
9. Шүүхийн тайлан.2016 он
10. Хууль дээдлэх ёс сэтгүүл 2013-2016 он